

Partea I. INTRODUCERE

Cristina Vidruțiu

Imaginarul epidemic.

*Reprezentări istorice și metaforice ale ciumei
în literatură*

Casa Cărții de Știință
Cluj-Napoca, 2012

CUPRINS

Partea I. INTRODUCERE	5
Partea a II-a. REPREZENTĂRILE CIUMEI ÎN LITERATURĂ. PATTERN-UL EPIDEMIC. IMAGINARUL EPIDEMIC.....	21
1. Scurt istoric critic al studiilor dedicate reprezentărilor ciumei în literatură din perspectiva problemelor abordate... 21	
2. O propunere de abordare a reprezentărilor ciumei în literatură. Două instrumente noi de lucru: pattern-ul reprezentărilor ciumei în literatură și imaginarul epidemic.....	40
Partea a III-a. CIUMA – PROFIL MEDICAL ȘI ISTORIC.....	65
1. Profilul medical al ciumei	66
2. Profilul istoric al ciumei	76
Partea a IV-a. CIUMA – PROFIL LITERAR.....	81
1. Perspectiva realistă: reprezentări literare ale unor epidemii de ciumă istorice.....	81
A. <i>Decameronul</i> de Giovanni Boccaccio	83
B. <i>Jurnal din Anul Ciumei și Pregătiri necesare pentru Ciumă atât pentru Suflet cât și pentru Trup</i> de Daniel Defoe	128
C. <i>Logodnicii și Istoria coloanei infame</i> de Alessandro Manzoni	189

2. Perspectiva metaforică: reprezentări literare ale unor „ciume” politice ale istoriei	226
A. <i>Caligula, Ciurma și Stare de asediu</i> de Albert Camus.....	228
B. <i>Rinocerii și Jocul de-a măcelul</i> de Eugène Ionesco	277
C. <i>Eseu despre orbire și Eseu despre luciditate</i> de José Saramago	309
Partea a V-a. CONCLUZII.....	341
BIBLIOGRAFIE.....	361

Partea a II-a. REPREZENTĂRILE CIUMEI ÎN LITERATURĂ. PATTERN-UL EPIDEMIC. IMAGINARUL EPIDEMIC

1. Scurt istoric critic al studiilor dedicate reprezentărilor ciumei în literatură din perspectiva problemelor abordate

În ciuda identificărilor recente de natură medicală a bacilului, a modului de transmisie și a tratamentului (de la sfârșitul secolului XIX - începutul secolului XX), ciurma rămâne în continuare o figură misterioasă în domeniul literaturii. Decriptarea medicală a bolii nu știrbește cu nimic fascinația scriitorilor pentru figura ciumei, dimpotrivă lunga tradiție a reprezentărilor acesteia în literatură supraviețuiește în fața morbului, pentru a contamina discursul secolelor XX-XXI.

Misterul recurenței imaginii ciumei în literatură a suscitat de-a lungul timpului o serie de abordări critice. Acestea pot fi grupate în jurul a cinci probleme centrale: raportul dintre reprezentările ciumei în literatură și reprezentările ciumei în alte domenii; raportul dintre reprezentările punctuale ale ciumei în literatură și contextul istoric; definiția literaturii ciumei și a canonului acesteia; trăsăturile literaturii ciumei și funcția literaturii ciumei.

1.1. Raportul dintre reprezentările ciumei în literatură și reprezentările ciumei în alte domenii

În cazul primei probleme, raportul dintre reprezentările¹⁵ ciumei în literatură și reprezentările ciumei în alte domenii, există două orientări principale ale criticii. Prima orientare conectează reprezentările ciumei din domeniile artei: fie că este vorba de literatură, de pictură, de sculptură sau de film, ciuma este desemnată ca un construct unificator menit pe de o parte să exprime credințele epocii, iar pe de altă parte să ofere un spațiu de reflecție și redefinire a acestora. Un exemplu de studii de acest tip sunt lucrările lui Jacqueline Brossollet și Henri Mollaret¹⁶ care încearcă să pună în evidență legătura dintre profilul științific și reprezentările artistice ale ciumei pentru o anumită perioadă.

¹⁵ În privința limitelor vocabularului românesc în denumirea experienței bolii și a reprezentărilor acesteia vezi Gérard Danou, Annie Olivier, Philippe Bagros, *Littérature et médecine: petite anthologie littéraire à l'usage des étudiants en médecine*, Collection Sciences Humaines en Médecine, Ellipses, Paris, 1998 p. 153-155. Această secțiune a cărții analizează contrastiv vocabularul limbii engleze utilizat în denumirea a trei tipuri de reprezentări ale bolii din perspectiva celui care le concepe: reprezentările bolnavilor în funcție de experiența subiectivă personală [„illness”], reprezentările medicilor în funcție de alterările biofizice obiectiv atestabile la nivelul bolnavilor [„disease”] și reprezentările sociale ale bolii în funcție de realitatea socioculturală [„sickness”].

¹⁶ Jacqueline Brossollet, Henri Mollaret, *Pourquoi la peste?: le rat, la puce et le bubon*, Gallimard, Paris, 1994 și Henri H. Mollaret, Jacqueline Brossollet, *La peste, source méconnue d'inspiration artistique*, Antwerpen, Koninklijk Museum voor schone Kunsten, Published as Jaarboek 1965 of the Museum. Există și alte studii în care reprezentările ciumei sunt zugrăvite la intersecția a diferite domenii vezi în acest sens Paolo Gulisano, *Pandemie: dalla peste all'aviaria: storia, letteratura, medicina*, Ancora, Milano, 2006 - un studiu multidisciplinar care investighează epidemiile de-a lungul istoriei prin prisma extinderii lor mondiale; și Joël Coste, *Représentations et comportements en temps d'épidémie dans la littérature imprimée de peste (1490-1725). Contribution à l'histoire culturelle de la peste en France à l'époque moderne*, Préface du professeur Yves-Marie Bercé, Honoré Champion Éditeur, Paris, 2007 - o istorie culturală a ciumei având la bază textele intime ale contemporanilor epidemiilor (jurnale, memorii, corespondență), literatura contemporană flagelurilor (roman, poezie, teatru), iconografia inspirată de episoadele apocaliptice și scrierile celor din sănătate ori ale celor implicați în managementul epidemiilor.

Conform acestei interpretări ciuma ca eveniment istoric violent trece prin trei faze: receptare, reprezentare și interpretare – prin intermediul cărora reacțiile, măsurile și efectele suscitade de boală în viața de zi cu zi în comunitățile umane sunt translatate la nivelul artistic într-o serie de teme și simboluri specifice (care devin mai apoi principalele instrumente utilizate în reprezentarea artistică a ciumei). Mollaret și Brossollet identifică în pictură următoarele teme recurente ale reprezentărilor ciumei: : „imaginea unui copil mic la sânul mamei sale moarte”, „moartea subită”, „imaginea unor persoane care se țin de nas pentru a se proteja de miasma ciumei”, „imaginea unui medic apropiindu-se cu batista la nas de un bolnav”, „imaginea unui personaj care ținându-se de nas încearcă să îndepărteze un copil de la sânul mamei sale moarte”¹⁷, dar și imagini ale unor sfinți protectori împotriva ciumei (Roch, Sebastian, Fecioara Maria, Episcopul Borromeu, Tecla) sau imagini ale unor orașe faimoase devastate de ciumă (Atena, Londra, Milano, Roma).

A doua orientare critică având la bază raportul reprezentărilor ciumei în literatură cu reprezentările acesteia în alte domenii se focalizează exclusiv asupra reprezentărilor ciumei în literatură și în artă¹⁸. În acest

¹⁷ Henri H. Mollaret, Jacqueline Brossollet, *La peste, source méconnue d'inspiration artistique*, p. 14-20. Pentru o ilustrare a cvintetului reprezentational al ciumei, așa cum apare la autorii menționați mai sus vezi *Anexa 1*.

¹⁸ Pentru un exemplu de focalizare exclusivă asupra reprezentărilor ciumei în artele vizuale vezi Daniel M. Fox, Diane R. Karp, „Images of Plague: Infectious Disease in the Visual Arts”, în Elizabeth Fee, Daniel M. Fox (eds.), *AIDS: the burdens of history*, University of California Press, Berkeley, London, 1988, p. 172-190, lucrare care descrie expoziția „In Time of Plague: Five Centuries of Infectious Disease in the Visual Arts” prezentată la Muzeul de Istorie Naturală din New York în 1988. Prezentarea expoziției face apel la ideea de narare a experienței ciumei menționând faptul că cele 120 de artefacte au fost „selectate pentru a spune două povești. O poveste [...] despre schimbarea convențiilor în rândul artiștilor în reprezentarea efectelor suferințelor fizice a căror cauze nu sunt vizibile pentru [...] ochi. Cealaltă [...] despre impactul asupra artiștilor a emergenței graduale a conceptului de boală infecțioasă” [„selected to tell two stories. One story [...] about changing conventions among artists for depicting the effects of physical afflictions

caz, reprezentările ciumei în cele două domenii sunt privite ca „dezvoltări paralele”¹⁹ ale unui fond tematic, simbolic și gestual comun (care conține teme ca viețile sfinților protectori, simboluri ca săgeata, sabia, buboiul, imagini ca grămada de cadavre și gesturi ca ținutul de nas²⁰), trăsătură care se reflectă la nivelul unei serii de corespondențe între operele de artă și operele literare din perspectiva funcției acestora²¹, astfel încât, picturile realizate pornind de la un text scris sunt numite și „tablouri narrative ale ciumei”²², iar picturile înfățișând personificări ale ciumei sunt numite și „alegorii ale ciumei”²³.

1.2. Raportul dintre reprezentările punctuale ale ciumei în literatură și contextul istoric

În cazul celei de a doua probleme, raportul dintre reprezentările punctuale ale ciumei în literatură și contextul istoric, lucrările critice trasează două opțiuni. Prima opțiune presupune o analiză statică a reprezentărilor

that have causes not visible to the [...] eye. The other [...] about the impact on artists of the gradual emergence of the concept of infectious disease”, p. 172]. Vezi de asemenea expoziția „Epidemik. L'expo contagieuse” prezentată la Cité des sciences et de l'industrie din Paris în 2008, consultată la adresa: http://archives.universcience.fr/francais/ala_cite/expositions/epidemik/accueil/, în data de 13.07.2012, și „Sources. Travaux historiques”, Revue de l'Association Histoire au présent, N° hors série, „Images de la maladie: la peste dans l'histoire catalogue de l'exposition; éléments de filmographie”, mai 1990, un număr tematic al revistei dedicat imaginii ciumei de-a lungul timpului. Lucrarea oferă o istorie a acestei boli dintr-o perspectivă multidisciplinară dublată de un suport imagistic bogat.

¹⁹ Christine M. Boeckl, *Images of plague and pestilence: iconography and iconology*, Truman State University Press, Kirksville, Missouri, 2000, p. 33, „the textual and pictorial roots need to be considered as parallel developments”.

²⁰ *Ibidem*, vezi capitolul „Plague symbols, Attributes, and Gestures”. Pentru o ilustrare a fondului tematic, simbolic și gestual comun al reprezentărilor ciumei vezi Anexa 2.

²¹ *Ibidem*, vezi capitolul „Narratives, as History Paintings and Allegories”.

²² *Ibidem*, p. 62, „narrative plague paintings”.

²³ *Ibidem*, p. 64, „plague allegories”.

literare ale ciumei, din perspectiva textului și mai puțin a contextului care îndeplinește cel mult funcția de reper istoric. Studiile de acest tip se focalizează asupra formei lucrării și sensului ciumei în cadrul acesteia, fără să crediteze impactul modelator al mediului istoric asupra operei. A doua opțiune presupune o analiză dinamică a reprezentărilor literare ale ciumei, reprezentări înțelese ca reflecții ale unei anumite paradigme, ca un construct condiționat de istorie, care interacționează cu celelalte reprezentări sincrone ale ciumei. Cele două abordări complementare ale reprezentărilor ciumei corespund într-o anumită măsură delimitării între primele studii și studiile recente dedicate ciumei în literatură: în timp ce primele încercări critice abordează ciuma dintr-o perspectivă unilaterală, lucrările recente abordează ciuma dintr-o perspectivă multidisciplinară.

Prima încercare critică de circumscriere a imaginii ciumei în literatură aparține lui Raymond Crawford, datează de la începutul secolului XX și este o analiză de factură statică, decontextualizantă. Cu toate că autorul definește ciuma dintr-o dublă perspectivă, ca „afacere a minții”²⁴ și în același timp ca „afacere a corpului”²⁵ și totodată mărturisește că în demersul său „dorința de a înțelege a uzurpat dorința simplă de a înregistra”²⁶, lucrarea în ansamblu poate fi considerată o istorie a reprezentărilor ciumei (un inventar al epidemiilor istorice de ciumă, al receptărilor, al reacțiilor, al reprezentărilor, al interpretărilor ciumei prin prisma unor imagini de tipul șarpelui, săgeții, șoarecelui și a unor practici sociale și religioase de tipul excluziunii, claustrării și învinovățirii Celuilalt) racordată doar parțial la contextul științific și cultural al epocilor pe care

²⁴ Raymond Crawford, *Plague and Pestilence in Literature and Art*, Oxford University Press, The Clarendon Press, Oxford, 1914, p. 1, „an affair of the mind”.

²⁵ *Ibidem*, p. 1, „an affair of the body”.

²⁶ *Idem*, „the desire to understand supplanted the desire merely to record”.

le parcurge. Cu toate că în cadrul studiului există anumite ancorări ale reprezentărilor în mediul specific de ecloziune, tentația de inventariere distruge spațiul unei posibile analize a comuniunii și a transferurilor operate pe de o parte între reprezentările și sistemul de credințe al unei epoci, iar pe de altă parte între reprezentările similare aparținând unor epoci diferite.

Lipsa unui schelet istoric și implicit a unei dimensiuni a discursului dintr-o perspectivă critică contextualizantă este resimțită și mai acut la nivelul studiului lui Thomas Keys care propune „o examinare a câtorva dintre descrierile literare excepționale ale ciumei din punct de vedere al compoziției, al fundalului, al locului ciumei în narațiune”²⁷ și care sfârșește prin a fi un inventar de citate preluate din diferite opere literare.

Prin opoziție cu primele studii de factură statică și decontextualizantă dedicate ciumei în literatură, studiile recente optează pentru o analiză dinamică, contextualizantă, care apelează la o perspectivă multidisciplinară. Un bun exemplu în acest sens este lucrarea lui Ernest B. Gilman care analizează diferența dintre imaginarul ciumei din Anglia și imaginarul ciumei din restul Europei din perspectiva impactului Reformei protestante: astfel, în timp ce adeziunea Angliei la Protestantism determină o tradiție iconoclastică în cadrul căreia reprezentările ciumei sunt predominant verbale, adeziunea la Catholicism determină o tradiție iconică în cadrul căreia reprezentările ciumei sunt predominant vizuale²⁸.

²⁷ Thomas E. Keys, „The Plague in Literature”, în „Bulletin of the Medical Library Association”, Vol. 32, No. 1, January, 1994, consultat la adresa: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC194297/>, în data de 15.06.2010, p. 37, „an examination of a few of the outstanding literary descriptions of the plague from the standpoint of composition, background, the setting of the plague in the story”.

²⁸ Ernest B. Gilman, *Plague Writing in Early Modern England*, The University of Chicago Press, Chicago, 2009, p. 122-123. Lucrarea lui Gilman studiază și impactul interacțiunilor între „corpul politic (al națiunii sau al orașului)”, „corpul individual al victimei” și „voința divină” în structurarea reprezentărilor ciumei

1.3. Definiția literaturii ciumei și a canonului acesteia

În cazul celei de a treia probleme, circumscrierea unei literaturi a ciumei, critica oferă două răspunsuri nuanțate de trecerea timpului. În timp ce primele încercări critice de delimitare a unei literaturi a ciumei operează o inventariere a operelor pentru a oferi un canon al acesteia, lucrările recente de factură analitică își propun să meargă mai departe și să definească conceptul de literatură a ciumei.

Canonul literaturii ciumei include lucrări clasice ca: *Decameronul* de Giovanni Boccaccio, *Logodnicii* de Alessandro Manzoni, *Jurnal din Anul Ciumei* de Daniel Defoe, *Ciuma* de Albert Camus și suferă puține modificări de-a lungul timpului. Cu toate acestea, la nivelul său se poate observa o diferențiere clară între primele încercări critice dedicate reprezentărilor literare ale ciumei și studiile critice recente prin prisma preferinței pentru o anumită epocă: astfel, dacă la început canonul literaturii ciumei este organizat cu preponderență în jurul figurilor Antichității (Tucidide, Augustin, Sofocle), mai apoi centrul de greutate al acestuia devine secolul XX (Camus, Saramago). Un alt aspect la nivelul căruia se face resimțită trecerea de la studiile tradiționale ale ciumei la cele moderne, ține de modificarea naturii canonului literaturii ciumei de la a fi o con-

[„seventeenth-century plague writing attempts to understand what is assumed to be a necessary, if typically inscrutable, connection between the afflicted political body (of the nation or the city), the body of the individual victim, and the will of providence”, p. 45]. Pentru mai multe despre raportul între corpul bolnav și corpul politic vezi și Franklin Brooks, „Pestilence and the Body Politic: The Testimony of Poussin, Corneille, and La Fontaine”, în Bruce Clarke, Wendell Aycock (eds), *The Body and the Text: Comparative Essays in Literature and Medicine*, Texas Tech University Press, Lubbock, Texas, 1990, p. 173-193.

strucție exclusiv europeană la o integrare și o recuperare intensă la nivelul acestuia a unor opere aparținând altor culturi²⁹.

Definirea unei „literaturi a ciumei” este condiționată de accepțiunile termenilor constitutivi: ea presupune definirea punctuală a literaturii și a ciumei. Fluctuația accepțiunilor termenilor sintagmei „literatura ciumei” de-a lungul timpului este responsabilă de existența mai multor variante de definire a acesteia. Dacă în cazul primului termen al sintagmei, literatura, înțelesul variază de la un sens restrâns de operă literară³⁰ la un sens larg de formă discursivă³¹, în cazul celui de al doilea termen, ciuma, înțelesul variază de la un sens

²⁹ Vezi în acest sens proiectul Universității din Hong Kong pe tema „Contagiuni” [„Contagions”] la adresa: <http://www.chm.hku.hk/contagions.html>, consultată în data de 15.01.2010.

³⁰ Vezi în acest sens următoarele lucrări: David Steel, „Plague Writing from Boccaccio to Camus”, în „Journal of European Studies”, Vol. 11, No. 42, June 1981, p. 88-110, consultat la adresa: <http://jes.sagepub.com/content/11/42.toc>, în data de 15.06.2010; Giuseppe Barbalucca, „La peste, da Boccaccio a Camus”, în „Il Lanternino”, Bimestriale di storia della medicina e medicina sociale, Anno XI, N. 4, Trieste, Luglio 1988, p. 4-5; Francesco Gianni, „Per una storia letteraria de la peste”, în Agostino Paravicini Bagliani, Francesco Santi (eds.), *The regulation of Evil. Social and cultural attitudes to Epidemics in the late middle ages*, Sismel, Edizioni del Galluzzo, Florence, 1998, p. 63-124.

³¹ Vezi în acest sens Ernest B. Gilman, *op. cit.* Vezi și Randal Paul Garza, *Understanding Plague: the medical and imaginative texts of Medieval Spain*, a dissertation submitted to Michigan State University in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy, Department of Romance and Classical Languages, 2001. Acesta definește „scriitura ciumei ca gen” [„plague writing as a genre”, p. 24] și numește relatarea lui Tucidide drept model pentru operele literare ulterioare tratând ciuma. Tot în acest sens J. Ruffie, C. Sournia, *Les épidémies dans l'histoire de l'homme, Essai d'anthropologie médicale*, Éditions Flammarion, Paris, 1984, merg mai departe și numesc descrierea lui Tucidide asupra Ciumei din Atena „un «arhetip»” [„un «archétype»”, p. 88] „care a fost reluat mai târziu în domeniul literar de către numeroși autori și care va funcționa pentru orice epidemie” [„qu'il fut repris plus tard dans le domaine littéraire par des nombreux auteurs et qu'il vaudra pour n'importe quelle épidémie”, p. 88]. Pentru Catherine Rubinam, „Thucydides and Defoe: Two Plague Narratives”, în „International Journal of the Classical Tradition”, Vol. 11, No. 2, Fall, 2004, p. 194-212, cele două narațiuni prototipice ale literaturii ciumei sunt cea a lui Tucidide și cea a lui Daniel Defoe.

restrâns de boală specifică indexată medical³² la un sens mai larg, fie de eveniment misterios, violent și cu un impact major asupra omenirii, fie ca structură generală înglobând o serie de boli contagioase, ca de exemplu ciuma, lepra și sifilisul³³.

Un exemplu de studiu recent preocupat de circumscrierea unei literaturi a ciumei este cel al lui Ernest Gilman care echivalează procesul de definire a literaturii ciumei cu un proces de „diagnosticare”³⁴. Pentru cercetător „textele ciumei” sunt definite dintr-o perspectivă strict temporală drept „toate textele literare scrise în timpul epidemiilor de ciumă”³⁵ și pot avea două forme: „narațiuni explicite ale ciumei” (în care apare ciuma) și „scriituri ale ciumei prin omisie” (lucrări de tipul utopiilor în care ciuma nu apare în mod efectiv, dar stă la baza motivației scriiturii)³⁶. Indiferent de forma luată de ciumă la nivelul reprezentării, aceasta este integrată de Gilman la nivelul unui „discurs al ciumei” care poate fi sesizat la nivelul a „trei registre interpenetrante: în corpul mare de texte de toate tipurile pe care îl provoacă; în reprezentarea sa poetică, atât directă cât și implicită; și [...] în credința [...] că ciuma este ea însăși o formă de discurs (divin), și o formă de scriitură care se înscrie în lumea naturală, în corpul

³² Vezi în acest sens următoarele lucrări: Raymond Crawford, *op. cit.*; Thomas E. Keys, *op. cit.*; Rebecca Totaro, *Suffering in Paradise: the Bubonic Plague in English Literature from More to Milton*, Duquesne University Press, Pittsburgh, 2005.

³³ Vezi în acest sens următoarele lucrări: Melissa Smith, *Infected texts: Plague and Syphilis on the Early Modern Stage*, doctoral thesis, McMaster University, Hamilton, Ontario, 2005; Byron Lee Grigsby, *Pestilence in Medieval and Early Modern English Literature*, Routledge, New York, London, 2004; Margaret Healy, *Fictions of Disease in Early Modern England. Bodies, Plagues and Politics*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, New York, 2001. Pentru un studiu dedicat „ciumelor” (epidemiilor contagioase) prevalente pentru secolele XIX-XX vezi Jean-Pierre Bardet, Patrice Bourdelais, Pierre Guillaume, François Lebrun, Claude Quézel (eds.), *Peurs et Terreurs face à la Contagion. Cholera, tuberculose, syphilis XIX-XX siècles*, Éditions Fayard, Paris, 1998.

³⁴ Ernest B. Gilman, *op. cit.*, p. 29, vezi capitolul „Diagnosing plague narratives”.

³⁵ *Ibidem*, p. 48, „plague texts”, „all literary texts written during plague times”.

³⁶ *Ibidem*, p. 49, „explicit plague narratives”, „plague writing by omission”.

O altă abordare recentă a reprezentărilor ciumei, cea a lui Rebecca Totaro, definește literatura ciumei dintr-o perspectivă care pe de o parte extinde secvența temporală de elaborare a operelor, iar pe de altă parte include și o perspectivă funcțională asupra acestora. Pentru cercetătoare „literatura ciumei” este definită ca suma dintre „operele produse fie ca răspuns direct la o epidemie de ciumă sau acelea în care ciuma bubonică funcționează ca un eveniment esențial sau ca o metaforă principală” și o serie de opere utopice create ca răspuns la atacul ciumei³⁸. Coeziunea celor două tipuri de reprezentări din cadrul literaturii ciumei este justificată ca fiind consecința receptării ciumei ca boală „ca un text comun”³⁹, sau altfel spus, ca un mediu comun și „infectios” pentru autorii textelor care trăiesc experiența epidemiilor⁴⁰.

Prin opoziție cu cele două studii recente care conferă termenului de ciumă un sens restrâns de boală definită medical (cel al lui Ernest Gilman și cel al lui Rebecca Totaro), lucrarea lui Barbara Fass Leavy folo-

³⁷ *Ibidem*, p. 3, „plague discourse”, „three interpenetrating registers: in the large body of writing of all kinds that it provokes; in its poetic representation, both direct and implied; and [...] in the belief [...] that plague is itself a form of (divine) utterance, and a form of writing that inscribes itself in the natural world, in the body politic, and in the «tokens» to be read on the bodies of the afflicted”.

³⁸ Rebecca Totaro, *op. cit.*, p. 13-15, „«plague literature»: works produced either in direct response to a plague visitation or those in which bubonic plague functions as an essential event or primary metaphor”.

³⁹ *Ibidem*, p. 10, „plague as a common text”.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 8-9. Vezi în acest sens și Melissa Smith, *op. cit.*, care folosește sintagma de „texte infectate” pentru a se referi la procesul prin care operele de teatru create pe durata epidemiilor preiau în structura lor și înfățișează pentru spectatori experiența „ciumelor” (ca de exemplu ciuma și sifilisul) [„As playwrights register the impact of these diseases, they produce texts that replicate that experience for their audiences. In their representations of plague and syphilis, the plays I study may be considered infected. Studying the specific form of expression that they give to their figuratively contaminated nature allows a deepening of our understanding of early modern art’s capacity to reflect cultural trauma”, p. iii].

sește termenul de ciumă pentru a circumscrie un complex maladiv format din patru boli infecțioase (ciumă, sifilis, SIDA și gripă). În acest caz, selecția și coeziunea reprezentărilor „ciumelor” are la bază definirea celor patru boli drept „contagioase sau pestilențiale”⁴¹.

Dincolo de circumscrierea unei literaturi a ciumei, Charles Rosenberg definește epidemia ca o „formă dramaturgică”⁴² din perspectiva structurării sale (ea este determinată spațial și temporal, urmărește un scenariu bazat pe o acumulare progresivă de tensiune care determină o criză și o rezolvare a conflictului și angrenează comunitățile într-o serie de ritualuri⁴³). Conform acestei interpretări desfășurarea unei epidemii urmărește patru etape: „revelarea progresivă”, „managementul aleatoriu”, „negocierea răspunsului public” și „remisia și retrospectiva”⁴⁴. Similar, pentru Giulia Calvi „povestea ciumei servește drept teatru al comportamentului colectiv”⁴⁵, respectiv condițiile ciu-

⁴¹ Barbara Fass Leavy, *To Blight With Plague: Studies in a Literary Theme*, New York University Press, New York and London, 1992, p. 1, „literary works whose main themes have to do with some form of contagious or pestilential physical disease”. Autoarea accentuează moștenirea biblică a ciumelor conform căreia acestea au funcția unei pedepse sau a unui avertisment divin. Pentru o analiză a funcției ciumei în Biblie vezi Archie C. C. Lee, „The Context and Function of the Plagues Tradition in Psalm 78”, în „Journal for the Study of the Old Testament”, Vol. 15, No. 48, October 1990, p. 83-89.

⁴² Charles E. Rosenberg, „What is an epidemic? AIDS in historical perspective”, în Charles E. Rosenberg, *Explaining epidemics and other studies in the history of medicine*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992, p. 279, „an epidemic has a dramaturgic form”.

⁴³ *Idem*, „Epidemics start at a moment in time, proceed on a stage limited in space and duration, following a plot line of increasing and revelatory tension, move to a crisis of individual and collective character, then drift toward closure. In another of its dramaturgic aspects, an epidemic takes on the quality of pageant – mobilizing communities to act out propitiatory rituals that incorporate and reaffirm fundamental social values and modes of understanding.”

⁴⁴ *Ibidem*, p. 281, „Progressive revelation”; p. 282, „Managing randomness”; p. 285, „Negotiating public response”; p. 286, „Subsidence and retrospection”.

⁴⁵ Giulia Calvi, *Histories of a plague year: the social and the imaginary in baroque Florence*, translated by Dario Biocca and Bryant T. Ragan, Jr, with a foreword by Randolph Starn, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, Oxford, 1989, p. 18, „The story of the plague serves as a theater of collective behavior”.